
УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ
УЧИТЕЉСКИ ФАКУЛТЕТ У УЖИЦУ

НАСТАВА И УЧЕЊЕ

— савремени приступи и перспективе —

УЧИТЕЉСКИ ФАКУЛТЕТ УЖИЦЕ

МА 37
НАСТАВА И УЧЕЊЕ

000044922

COBISS

Учитељски факултет
Ужице
2014.

НАСТАВА И УЧЕЊЕ

– савремени приступи и перспективе –

Издавач

УЧИТЕЉСКИ ФАКУЛТЕТ У УЖИЦУ

За издавача

Др Радмила Николић

Главни и одговорни уредник

Др Радмила Николић

Програмски уредници

Др Радмила Николић, др Миленко Кундачина, др Видан Николић

Програмски одбор

dr Eva Szórádová (Slovačka), dr Mara Cotič (Slovenija), dr Pavel Doulík (Češka Republika),
dr Milan Matijević (Hrvatska), др Љупчо Кеверески (Македонија), др Ненад Сузић
(Република Српска), др Никола Поткоњак (Србија), др Грозданка Гојков (Србија),
др Славица Максић (Србија), др Радмила Николић (Србија), др Миленко Кундачина
(Србија), др Крстивоје Шпијуновић (Србија), др Видан Николић (Србија)

Рецензенти

Др Миомир Милинковић, др Драгољуб Зорић, др Стана Смиљковић, др Љубица
Диковић, др Бранко Јовановић, др Никола Поткоњак, др Благица Златковић,
др Лидија Златић, др Миленко Кундачина, др Радован Антонијевић, др Сања
Маричић, др Љубинко Милановић, др Радмила Николић, др Јелена Стаматовић, др
Крстивоје Шпијуновић, др Далиборка Пурић

Организациони одбор

Др Радмила Николић, dr Mara Cotič (Slovenija), др Миленко Кундачина, др Данијела
Василијевић, др Јелена Стаматовић, др Бранко Поповић

Организатори

Универзитет у Крагујевцу, Учитељски факултет у Ужицу (Србија); Universitet
„Konstantin Filozof“, Pedagoški fakultet, Nitra (Slovačka); Univerza na Primorskem,
Pedagoška fakulteta v Kopre (Slovenija); University of Jan Evangelista Purkyně in Usti nad
Labem, Faculty of Education (Češka Republika)

Лектори

Др Видан Николић

Др Љиљана Костић

Преводиоци

Мр Гордана Љубичић (енглески језик)

Др Светлана Терзић (руски језик)

Техничко уређење

Рачунарски центар Учитељског факултета

Штампа

Штампарија „Свен“ – Ниш

Тираж

200 примерака

Ужице, 2014.

ISBN: 978-86-6191-023-4

Штампање ове монографије помогло је Министарство просвете, науке и технолошког
развоја Републике Србије.

Проф. др Снежана С. Маринковић

Проф. др Видан В. Николић

Универзитет у Крагујевцу, Учитељски факултет Ужице

МЕТАФОРИЧНО РАЗВИЈАЊЕ МОТИВА ПОРОДИЧНЕ КАЗНЕ У ПЕСМИ *МЈЕСЕЦ И ЊЕГОВА БАКА* БРАНКА ЋОПИЋА (ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ МОДЕРНОГ ОДНОСА ПРЕМА ШКОЛСКОЈ И ПОРОДИЧНОЈ КАЗНИ ДЕЦЕ)*

Апстракт: У раду се говори о метафоричном развијању мотива породичне казне у литерарној педагогији у песми *Мјесец и његова бака* Бранка Ћопића из перспективе модерног односа према школској и породичној казни деце. У традиционалној и народној педагогији постоји опречан став према кажњавању ученика у школи и у породици – што потврђују пословице: (а) „Батина је из раја изашла“ и (б) „Батина има два краја“. У литерарној педагогији метафорично су се налазила решења супституције објекта на који је требало „пренети кривицу“ да се на њему изврши казна: у песми Бранка Ћопића бака је безовим прутем тукла „сандале сиве“, „ви сте за скитњу његову криве“, јер су носиле њенога унука (Месеца) да лута по Небу. Емоционални завршетак песме је став песника кроз поступак баке према персоналицираном унуку (Месецу):

„Измлатићу га, ал’ други пут.“ / – То рече бака и баци прут...“

Кључне речи: дисциплина у школи, дисциплинске казне, народна педагогика, литерарна педагогика, породична казна, школска казна.

„...И учитељи да уче децу од свег срца и да
размишљају о њима, да буду према њима милостиви.“

(Душанов законик, члан 48)

1. Предмет овога рада јесте могуће разрешење феномена породичне (и школске) дисциплине и казне које метафорично нуди литерарна педагогика (са основним ставовима који су наслеђе позитивне народне педагогике). Задатак у

* Рад је настао у оквиру пројекта *Настава и учење: проблеми, циљеви и перспективе*, бр. 179026, чији је носилац Учитељски факултет у Ужицу, а који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

раду јесте да се из перспективе модерног односа педагошке психологије о породичној и школској казни декомпонује „поука“ из литерарног искуства као претеча савремених схватања и упореди према ставовима у садашњем стању науке и искуства у васпитању и образовању. Модерне науке, пре свих педагогија и психологија, као и друге науке и граничне дисциплине, образовне и васпитне институције, друштвене организације и други друштвени чиниоци (чак и у „последње време“ криминолози) покушавају да изнађу ваљано решење о породичној и школској дисциплини, а самим тим и казни. У једној телевизијској емисији са тематиком **школа и казна** директор једне школе рекао је да „проблеми такве врсте не смеју да преноће“.

2. Повод за овај рад о породичној и школској казни јесте „поука“ у песми *Мјесец и његова бака* Бранка Ћопића, у којој песник (и сам некадашњи учитељац) у развијању емоционалног завршетка даје метафорично решење супституције објекта на који треба „пренети кривицу“ и да се на њему изврши казна. Пошто је унук (Месец) лутао по Небу, а тужила га је брбљива сврака, бака – која га је чекала целу ноћ – каже:

„Морам га тући, ту друге није!“
и бака узе сандале сиве,
брезовим прутем по њима бије.
„Ви сте за скитњу његову криве!“

(О креативном „стваралаштву“ које је у мотивској структури, на чему је поента песме, за ову прилику апстрахујемо јер превазилази оквири наше теме).

3. Ако се окренемо историји педагогије, као и практичном искуству народне педагогије, чије резултате не смемо занемарити, циљ нам је да се приближимо ставовима литерарне педагогије – која је окренута како отклонити узроке породичне и школске казне, а о последицама имају јасан став који је претеча модерне педагошке и психолошке науке. Популарни песник за децу каже: „Лако је пруту да се соколи / кад бије децу њега не боли“.

4. Дакле, потребно је да се вратимо на дисциплину у школи или у породици, како би рекао наш народ да се „види шта си понео из куће“, а да све не буде базирано „видећеш ти свога бога када дођеш у школу пред учитеља“, мислећи на (пре)строгу школску дисциплину и „батине којима се све може решити“. У Вуковом *Српском рјечнику* за батину се каже *ајдамак, батаљка, буја, дурunga, кијача, мачуга, мотка, палица, паљиковача, тољага, ћула* итд.

5. Шта се подразумева под школском дисциплином?

„Kada govorimo o pitanjima školske discipline, govorimo, u stvari, o pitanjima koncepcije vaspitanja i metodike vaspitanja ličnosti (učenika). Osnovne karakteristike jednog metodičkog pristupa u vaspitanju mogu se procenjivati prvenstveno na osnovu tretmana i i učenikove ličnosti, odnosno, na osnovu toga kako su rešena pitanja koja označavamo kao disciplinu učenika u školi“ (Trnavac 1996: 6).

6. У чему се разилазе теоретичари и практичари када је реч о школској дисциплини? Њихова мишљења могу се груписати у три целине:

„(a) То су само средства васпитања којима се принудно обезбеђује васпитни и nastavni рад i поштовање договорених норми понашања (опомене, примедбе, критике, заповести, забране и казне); (b) то су програми, тј. задаци за формирање одређених навика и одлика личности (радних навика: тачност, urednost, odgovornost, извршавање обавеза; навике понашања: поштовање режима nastave i школског реда, правила i прописа, уважавање наставника, старијих, однос према друговима, понашање на јавним местима; однос према друштвеној имовини: чување својих и туђих ствари, противљење преварама и дуговањима, крађама и сл.); (v) то је форма међулjudских (међуученичких) односа који се појављују у оквиру и у току реализације васпитног процеса“ (Trnava 1996: 16–17).

7. Ако би се условно без нијансирања могли издиференцирати ставови теоретичара и практичара када је реч о породичној и школској дисциплини и казни, добијају се опречни ставови о томе каква је улога породичног васпитања у припреми деце за полазак у школу и како школа треба да прихвати онај подмладак који долази у школске клупе.

Дакле, могло би се говорити о два опречна става:

7.1. И породица и школа треба да предузму све кораке да казне децу (чак и драконски) за све поступке који се косе са основним неписаним законима у породичним обичајима у одређеној друштвеној средини или тачно установљеним прописима школске дисциплине;

7.2. С друге стране, породица и школа треба да предузму кораке да се отклоне узроци лошег понашања и пронађу прави начини да се дете упуту на прави пут.

8. Школа је требало да „исправи“ оно што је у породичном васпитању из различитих разлога пропуштено или тек препуштено школи у коју треба да пође дете. Наравно, и породица је требало да одради свој посао строжим мерама да се дете спреми за суров живот, који га чека већ од самог почетка у основној школи.

(1) „На многим местима, кад дете доведу у школу, или на занат, веле учитељу или мајстору: *Твоје месо, а моје кости*. Што значи: удри да му све месо отпада, само да живот остане“ (Миодраговић 1914: 287). *За нећу се ћеца бију* (Вук, 1975, бр. 1365), *Батином у рај терати* (Ђоко Стојичић, бр. 27), *Љековица је маст чудотворна, Бојем се учини много којешта*, (Вук, 1975, бр. 2915), *Батина је из раја изашла* (Миодраговић 1914: 321), *Ко није тучен, није научен* (Миодраговић 1914: 321).

(2) Венцловић на почетку свога (за то време прогресивног) буквара каже:

„Децо, слушајте и пазите, дечаци, на премудрост Божију, заштитите је и поживећете и исправите у знању разум.

Учитељима: Не одустај од кажњавања дечаке, јер ако га бијеш палицом, неће умрети од ње, а бијући га палицом, избавићеш душу његову од зле смрти“ (Венцловић 2013: 267).

9. Иако у савременим педагогијама најчешће готово да не постоји питање школске казне (као да то не постоји у пракси), историја педагогије показује да су се о овом питању најчешће изјашњавали „за и против“.

9.1. И најстарије цивилизације базирале су своје васпитање деце на примени строгих правила по којима је казна (читај: батина) била једини излаз:

(1) Кинеска пословица потврђује став једне од најстаријих цивилизација: „Ко штеди прут, квари своје дете“.

(2) Остаци материјалне културе показују да се у старом Египту наилазило на школство које нарочито истиче природно-математичку наставу и строгу примену казне (Жлебник 1965: 12).

(3) Васпитни циљ грчког и римског идеала садржавао је хармонијски развој тела и душе. У Спарти је васпитање дечака, као и девојчица (училе су да се боре, да певају и да играју) било војничко, по принципу: „Са штитом или на њему!“ Дакле, и у Спарти и у Атини је постојало кажњавање дечака батинама, и овде су, према Аристотеловим речима, поучавали „помоћу задавања бола“. Да је у Атини у односу на Спарту кажњавање било блаже, показују Периклове речи: „Ми наше дечаке не васпитавамо силом, него слободом“ (уп. Жлебник 1965: 18).

(4) Феудално васпитање базирало се на идеји „моли се и ради“, а пошто је тело значило затвор за душу, било је потребно да се аскетски запоставља и зато је „дисциплина била врло строга, а телесна казна једна од главних васпитних метода“ (Жлебник 1965: 33).

(5) Језуитске верске школе су избегавале батине, али су за сврху кажњавања имали такозване „коректуре“, тј. примењивали су једну врсту казни које су дубоко вређале и понижавале ученикову личност: ученику су стављали на главу магареће уши, постојала је **магарећа клупа** (казна која је преживела готово до нашега доба).

(6) И у школству 17. и 18. века постојале су батине као врста школске казне, тако је било у школству Немачке, а у Русији Петра Великог ученици су због сурових казни често бежали из школе.

9.2. Историја српске педагогије потврђује оно што је било у традицији других народа.

(1) О неопходности школске казне да ученике треба тући, како потврђује једна изрека староегипатских педагога: „Уши ученика су на њиховим леђима; он чује ако се туче“, има трагова и у нашој традицији. То потврђују изрази:

(а) **субота – ђачка бубота**:

„Кад сам ја у Лозници ишао у школу, био је обичај да ђаке у суботу последије подне учитељ бије без икакве кривице, само зато што је субота; ако је ко онај дан прије подне или макар и последије подне био бијен за каку кривицу, то му се није ништа бројало“ (Караџић 1975: 46).

(б) **каловита субота** – фиг. *кобан, несрећан дан*. „Доћи ће и њему каловита субота“ (*Речник САНУ*, књ. 9, 129–130).

„И за ђаке је субота некад била дан непријатности, јер су их овог дана, пошто се њиме завршавала седмица, учитељи тукли или шибали из два разлога – за све што су скривили у тој седмици и да од понедељка не забораве што су научили, као и да ураде задатке који су им задати“ (Недељковић 1994: 352).

(2) У закону *Настављеније за учитеље основни училишта од 24. октобра 1844. године* говори се о начину како учитељ треба да изврши казну:

„Зато ће се учитељ нарочито чувати, да с децом тирански не поступа, да телесне казне, које чувство затупљавају у крајњој нужди и то без икакве љутине и осветољубија употребљавају; а на властито да дете својом руком не ћуша, за уши не вуче и не бије“ (према: Тешић 1974: 105).

(3) У *Настављенију* је указано на читаву скалу казни: (а) оштар (неми) поглед, укор, опомена; (б) стајање изван клупе; (в) клечање (но голим коленима и подметнутим зрнима нагонити ученика забрањено је); (г) затвор; (д) бијење ученика („Тући ученике прутом или фиргазом итд. није слободно. Ако казну примењују треба да води рачуна да сам не извршава казну него преко ученика итд.“ (Тешић 1974: 228).

10. Најчешћи вид телесне школске (а често и породичне) казне били су **фиргаз** и **ферула**, који су стајали у углу учионице:

(а) **ферула**, ж. – дашчица којом се у старим школама били децу по длановима (палке) (Обрадовић 1932: 464);

(б) **фиргаз**, м. – палица или снопић прућа којим су у старим школама тукли ученике кад што скриве (Обрадовић 1932: 464).

О искуству из школе и школској казни Доситеј каже:

„Мештер старац Добра (тако се је звао мој први учитељ), задовољан мојим мирним у школи седењем, мојим честим предавањем лекција, мојим тихим и бојажљивим поступком, по мало дана осим сви’ моји’ врсника почео ме милувати. И, видећи ме одвећ бојажљива, да како би ком детету **фиргаз** или **ферулу** почео давати, ја би с њим заједно почео плакати, као да би имао после њега нама’ на мене ред доћи, добри мештер, за избавити ме од свагдашњег плашења и дати ми дрзновенија, почео је са мном разговарати, казујући ми ујак зашто је он принужден неку од деце наказивати и бити, и да добра деца, покорна и прилежна, не имају се ничега бојати ни страшити“ (Обрадовић 1932: 23).

11. Као и за одрасле, једна од казни за ученике је био затвор. О томе налазимо занимљиву епизоду у новели *Вукадин* Стевана Сремца:

„– Еј, сиротињо, и богу си тешка, а камоли селу у коме си! – вели Вукадин.

– Кад си сиромах, а ти запни па учи! – плане професор и викне му: – Вуци се на место, ленштино.

– Вала није ми ни јед знао алгебру, па је и опет живео! – осече се осорно Вукадин и лупи креду о земљу.

За ову неучтивост на часу дошао је Вукадин пред судницу. Све је изненадила дрскост његова, и он буде осуђен на пет дана затвора, и саопштено му буде да од сутра има да издржава затвор. Сутрадан је дошао Вукадин спреман за апс, и кад га прозва други професор, изађе с књигом, јанциком и гуслама.

– Шта ти је то, Вукадине? – запита зачуђено професор, гледајући га на товарена.

– Захира, господине! 'Љеб и мало празилука ка' за сиромака човјека. Осуђен сам на пет дана затвора на пра' бога. [...]

Тако Вукадин дође и по други пут, и то ускоро пред судницу, где му дуплираше казну и осудише га на десет дана затвора. Професор га је тужио да је неучтив, а он професора да је исмевао све што је Србину свето (гусле и српска епска прошлост). Али се Вукадин уверио као што је и рекао: да се 'шут с рога-тим не може бости', и да 'врана врани очи не вади'“ (Сремац 1977: 118–119).

12. Једна од најтежих телесних казни било је батинање ученика на специјалној направи **мацке**, која је стајала уз школска врата и служила да заплаши ученике да поштују школску дисциплину.

12.1. Пошто је направа **мацке** била справа која је служила и за кажњавање одраслих, налазимо њен опис у једном рукопису из 19. века:

„Имала је и за то направа – једна широка даска прикована за неке пање-ве или греде. Човек мора да легне по дасци, али има доље једна засуљача као кључаница па му испод кољена засуља, а тако и преко леђа. А тако опружи и руке на даску па му и преко руку по лактовима утегну га ко у менгеле па изнесу батине којих је, вала богу, свакад било код сваке канцеларије у приправности и стоје у некој влажној рупи да се не суше. То су батине истоветне – потанке као притке што се припиње трешња (боранија), грабове или брезове. Шибане врше два пандура са две стране по један зарежи, а други одрежи, један таман дигне прут, а онај други шине. Два су пандура зато да то брже иде, да власт не дангуби око тих ситница.

Пандури су се за то вежбали баш као војници са пушком док изуче, јер он мора да искрене руку иза себе, па два пута омане прutom око себе да му онај прут звижди кроз ваздух. Па је, бога ми, страшно и гледати и слушати. Сваки се скоро од батина упиша па и нешто више уради. Један од власника

стоји и јасно броји: један, два, три итд. Ако се прут обломи, узме се други. Бије се само врхом. Кривац је бијен само у оним (х)аљинама у којима се за време осуде затревио. Зато су људи носили сви чакшире од сукна са набратим великим туром. У самом туру по три аршина сукна, јер се онда могло бити бијено за сваке јаде. Сваки каже: ‘Ђаво ни оре ни копа’. Часком се могло лећи на мацке“ (Радовић 1984: 42–43).

12.2. У школској пракси, дакле, исто као и код мацки које су стајале уз врата капетаније, уместо пандура казну је извршавао фамилијаз (послужитељ школски) или јачи ђаци, а препоручивало се да то не чини учитељ. У поеми *Ђачки растанак* Бранка Радичевића, помињу се **мацке**:

„Ој давори, учитељи клети.
Да чудне сте и дивне памети!
Пола мачке, а пола сте људи,
Лика љуцка, а мачије ћуди,
А те избе и за књигу клупе
Ништа друго нег мишије рупе,
Па по ваздан серце вам уздише
Да од ђака начините мише,
Псуј и карај, па на **мацке** вуци,
Па их онда као скотовое туци,
Да свак од њих дркће и трепеће,
Када госа крај њега прошеће“.

13. Пошто је прут био најважније дисциплинарно и васпитно средство, а многи родитељи су од учитеља захтевали да се та мера извршава („Твоје месо, мени кости, па Бог ти, а душа ти“), гледало се да се учитељ и помало одобровољи да казне буду блаже или да се потпуно избегну. Ево једног таквог обичаја:

„У cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji rijetko bi kada, još i za moga djetinjstva, koji otac svoje dijete u školu doveo, a da ne bi pri tome učitelju ‘jabuku’ ili ‘miloštu’ donio. Te ‘jabuke’ ili ‘milošte’ bile su nekada, a osobito ako je dijete bilo iz bogate zajedružne kuće, vrlo velike, te bi učitelji u ime ‘jabuke’ ili ‘milošte’ dobivali suha mesa, piliće, kokoši, purane, janjce, žito i drugo koješta, a u vinogradarskim predjelima osim svega toga i po akov vina.“

Te ‘jabuke’ ili ‘milošte’ davali su roditelji iz više uzroka, a ponajviše zato **da šibe budu lakše** i da učitelj – i preko zakona – dozvoli djetetu da za školsko vrijeme ostane na dan, dva kod kuće, da pripazi na sitniju djecu, da pomogne pri kakovom poljskom poslu...

Danas, kada su batine dokinute i kada se strogo pazi da roditelji svoju djecu uredno u školu šilju, te su ‘jabuke’ mnogo rjeđe, a naravno da će doskora sasvim prestati“ (Hangi 1907: 132–133).

14. Савремена педагогија показује да у моралном васпитању деце треба потпуно избегавати казне.

„Најбољи начин васпитаванја је svakako онај у коме се uопште не примењују казне. Само, скоро svako, било из liчног или туђег iskustva, зна да је postizanje ovog педагошког идеала veoma teško i složeno, да nije čudo što sasvim neznatan broj васпитача, родитеља и наставника, успева да васпитава не кажњавујући. Ако се, dakle, судећи према овоме, кажњаванје мора сматрати nužnim пратиоцем pocesa васпитања, то nikako не значи да и telesno кажњаванје мора да чини sastavni deo васпитног рада“ (Тешић 1957: 3–4).

15. У просветитељском погледу на свет, Доситеј је истицао:

„Свештеник мора бити предводител, совјетник и учитељ општеству свом: а неучен учитељ – шта то значи? Ништа и преко ништа“ (Обрадовић 1932: 359).

„Што дете чује то учи и прима, како год и својих родитеља језик: што види види да се пред њим сваки дан чини, томе мора навикнути; тако присвојава обичаје, тако нараве, тако све мисли и мудрованија оних с којима расте. С чим се нови суд напуни, тим се и напоји; од свију с којима се опходи младост прима, ма навластито родитеља, које пре него Бога познаје“ (Обрадовић 1932: 21–22).

16. И у народној педагогији полазило се од примера:

16.1. Како функционише принцип опозиције **ваља се: не ваља се** у нашем народу?

„Народ је живео свој животом својим и пре школа и пре теорија. У томе животу своме он је доживљавао и добро и зло. У томе је мотрио на оно, што доноси једно а шта друго. Тако је везивао узроке с последицама. Несумњиво је, да се при томе и варао, узимајући често за узрок некој последици и нешто друго. Али је ново искуство имао ово да провери. И ако се утврди, да неки узрок доноси или производи ту и ту последицу, онда постаје правило: *у лажни су кратке ноге; тврди више даје; каква мајка таква ћерка*; или: *ово чини ваља се; ово не чини, не ваља се*. Тако су постале народне мудре изреке или пословице и тако је постала читава народна филозофија о животу. А оно што је народ сматрао за добро, то је чинио“ (Миодраговић 1914: XXV–XXVI).

16.2. Колико је **кућа** у симболичном смислу (као метонимија) могла да замени школу?

„Народ је наш, као што је познато, за дуго био без школе. Зато је кућа вршила сву улогу подизања и просвећивања порода његовога, омладине. Она је то чинила, као што видесмо, на свој начин, без књига и више очигледно, стварно и усмено (Миодраговић 1914: 284).

17. Сусрет са „правим учитељем“ у школи отклонио је све страхове од казне ако се буде ваљано радило. И то поверење остаје за цео живот као печат који удара учитељ као највећи узор с којим се дете идентификује.

(1) У нашем народу се верује: „Добро је да учитељ новог ђака, кад му га први пут доведу, поглади по глави јер ће добро памтити“ (Миодраговић 1914: 287).

(2) Што дијете чује код огњ(ишт)а, говори и насред поља (Влајинац 1975: 210).

18. Примери многих виђених људи у нашој култури, а таквих примера има доста, где су учитељи откривали будуће научнике, песнике и уметнике свих врста и слично.

18.1. Доситеја Обрадовића у манастиру прихватио је неписмени калуђер Теодор Милутиновић као прави учитељ:

„Између свију њих најбоље сам упознао једнога који у среди свију сеђаше. Брада му пократка, округла, и власи на глави беле како снег, а образ чист и млад, пун млека и ружице; поглед дрзновен, но у исто време љубак и милостив; очи пуне живота и неке особљиве сладости. Како ме је погледао, предобио је све срце моје. Рекао бих да сам га познавао пре много година, и као да ми је својим изором рекао: ја ћу бити твој благодетељ и отац. И кад не би се смијао, на лицу би му неко тихо неко и природно осмејавање цветало. И правда, како сам после дугих искустава познао, и како ће се видети из ове моје историје, ако је икад човек на свету био без намање следа притворности, он је био“ (Обрадовић 1932: 59).

18.2. Иво Андрић је на својеврстан начин подигао вечни споменик свом учитељу Љубомиру Поповићу, код кога је ишао у основну школу у Вишеграду:

„На глас о његовој смрти [учитеља Љубомира Поповића], преда мном је искрснуо лик, ход, осмејак и говор човека од кога сам научио прва слова и прве бројке. То је био једини учитељ, од званичних учитеља, кога се по добру сећам. Све што је дошло доцније, у гимназији, на универзитету, било је грубо, опоро, аутоматско, без воље, вере, човечности, топлине и љубави. То је био један од оних необичних људи који нити заузимају високо место у друштву, нити одударају нарочитим способностима, али имају неку унутрашњу снагу која нема потребе да се објављује нарочитим подвизима, али која живи, носи их, и дејствује на свакога с ким се сретне. Тај сам утисак добио, чини ми се, кад сам, у шестој години, са мокром и свечано зализаном косом ступио први пут у вишеградску основну школу, и тај ме је осећај – осећај неке топлине која умирује и очарава – сретао увек, доцније, кад год сам се поново видео са својим учитељем Љубомиром“ (Андрић 2010: 376).

18.3. Бранко Ћопић је у свом обимном опусу оставио или целовите приче или епизоде о учитељима (а било је и добрих и лоших – сетимо се само учитеља Паприке). Међутим, учитељица Бранка је узус како дете у реализацији своје личности замишља да изгледа његова учитељица:

„Кад је Милош пошао у четврти разред основне школе, у село је стигла нова учитељица, лијепа и млада Бранка.

Никада неће заборавити оно јесење јутро, кад се она први пут појавила у разреду. Упловила је лака, заталасана и бијела као да земљу не дотиче, свијетао љетњи облачак без тежине. Лепршала је и разлијевала се по разреду испуњавајући, попут свјетлости, чини се, сваки кутак у соби. Поред ње су за трен ока изгубили своју туђинску озбиљност и табла и рачунаљка и нахерен глобус на ормарну. Притајен страх који је чукао иза сваке ствари у разреду расплинуо се као дим и сад се сва соба испунила смиреним љупким сјајем јесењег дана. Онај свијет напољу и овај у школи стопише се уједно и заискрише у оку сваког дјетета.

– Е, дјецо, сад ћемо да се упознамо. Како се оно ти, мали, зовеш?

Учитељица је ишла од једног до другог дјетета и сваком ђаку, док је разговарала с њим, чинило се да је она због њега лично дошла ту да само њега види и жели упознати. Још се не би ни освијестио од тога зачараног тренутка, а она је већ била уз друго дијете, али још увијек само његова и само за тренутак одсутна“ (Ћопић 1964: 439).

19. Вратимо се поново песми Бранка Ћопића *Мјесец и његова бака*.

Када је немирни бакин унук (Мјесец) лутао по Небу и „читава ноћи звијезде крао“ и за собом остављао „блистав траг“, оптужен од брбљиве свраке, требало је да добије „заслужене батине“, али бака је – како је речено – супституцијом објекта на коме је требало извршити казну тукала његове „сандале сиве“, а онда:

„Бака се љути.
„Погледај врага!
Зар ова глава, рођена драга?!
прије ћу за брк Баука повући,
него ли сненог унука тући.
Измлатићу га, ал други пут.“ –
То рече бака и баци прут...”

20. Искуство које је остало у светској и нашој педагошкој пракси у васпитању деце може да буде модел да се примером доста постиже:

(1) Мудри Сократ је приметио: „Кога реч не туче, не туче га ни батина“.

(2) У једној латинској сентенцији је кондензовано оно што је основни захтев од учитеља: „Amor magister optimus est“ (Љубав је најбољи учитељ).

(3) Џон Лок је рекао: „Батине и све друге врсте ропских и телесних казни нису она стега коју треба унети у васпитање оних које бисмо хтели да учинимо мудрим, добрим и слободним људима, па их зато треба врло ретко употребљавати, и то у важним приликама и у крајњем случају“ (Лок 1967: 51).

(4) Ј. А. Коменски је говорио:

„Добар пример, умиљате речи, искрена и увек отворена љубав, а оштрим муњама само покатак и изузетно, па и тада с намером да се, колико је то могуће, строгост увек завршава с љубављу“.

(5) Познати публициста Живојин Жујовић водио је полемику (у листу *Школа*, број 5, од 17. јануара 1869. године, на тему физичког кажњавања у школи. Између осталог он каже: „Стегнут у колевци, стегнут у породици, стегнут у школи малој, средњој и великој, стегнут у држави, стегнут у цркви, па зар ту хоћете да нађете људе, грађане, државнике, верујуће!“

(6) Душко Радовић је духовито приметио:

„Децу треба почети тући онда кад почну да личе на родитеље“.

(7) Ретке су пословице у којима је изражена сумња у васпитну моћ батина: *Батина има два краја* (Стојичић 2006: бр. 27). *Батином се не прави светац* (Стојичић 2006: бр. 27).

21. У нашем народу је „жаока“ анегдоте или метафора кратке алегоријске басне или приче покушај да се примером покаже да је за васпитање потребно да дете дође само до спознаје о себи како би лакше самостално „отишло у свет“. Понекад се ту и правдала батина као средство које је пружило прави пут. Та батина није била казна, већ превентива – тући их пре него што нешто учине јер кад учине, онда је касно. Овде се ради о антиципацији грешке.

21.1. У једној басни птица покушава да упуту птића како да сам крене у свет: да треба да се чува ловца који ће га убити. – Ако се сагне да узме камен, ти побегни. – А шта ће ако камен стално држи код лица?! – Е сад си довољно мудар да сам можеш ићи у свет.

21.2. Једном је Мехмед-паша Соколовић, један од највећих Срба који су примили ислам у средњем веку, дошао у манастир Милешеву, где је служио у манастиру код стрица калуђера док није одведен у Турску. Паша опомену стрица да се сећа како га је тукао док је био у манастиру, а он му је одговорио: „Да те нисам тукао, не би дотле дошао“.

21.3. У једној причи се каже како Циганка шаље дете да иде са паљком на воду и бије га. Питају је што га бије кад паљку није разбило. „Кад разбије, нема потреба да га тучем.“

22. На крају, могло би се закључити, примери из литерарне педагогије, а посебно овај из песме *Мјесец и његова бака* Бранка Ћопића, недвосмислено показују да се белетристика укључује у оне токове како треба да се поступа у односу родитеља и/или учитеља према деци у породици и у школи. Ти симболични ставови су сажетак искуства народне школе и претеча савремених педагошких и психолошких ставова произашли из педагошких идеја највећих научника који су се бавили васпитањем и образовањем.

Добар пример је једна од основа ваљаног учења. Могао би се у том смислу и за данашње време прихватити непревазиђени суд Х. Спенсера (1820–1903).

„Spenser je otklanjao telesnu kaznu, jer takva kazna ljudima zadaje strah, ne osposobljava ih za samosavlađivanje, već primorava da čine prestupe. Težište moralno-vaspitnog postupanja u pogledu discipline postavio je na prirodne posledice

dečjeg postupka. Dete treba upoznavati sa rđavim posledicama prestupa i treba mu iznositi pozitivne primere“ (Žlebnik 1965: 156).

23.1. Забрана физичког кажњавања у школи је релативно новијег датума. Пољска је прва земља у Европи која је забранила физичко кажњавање у школама, 1783. године. Данас ниједна земља у Европи не дозвољава физичко кажњавање деце, нити било који облик вербалног насиља у школама. У британским школама које добијају средства од државе, било да су приватне или државне, физичко кажњавање је забрањено 1987. године, у преосталим приватним школама 1999. године, у Шкотској 2000. године, у Ирској 2003. године. У Канади је телесно кажњавање забрањено 2000. године. У Индији, Непалу, Пакистану, Еквадору, неким државама Америке (20 држава) и данас су дозвољени неки облици физичког кажњавања у школама.

23.2. „Srpski ministar prosvete Stefan Stefanović obišao je 1838. godine škole u Srbiji i posle toga, 11. avgusta 1838. godine izdao je Nastavlenije učiteljima pravitelstveni i opštestveni škola o radu u školi. To su bila prva uputstva učiteljima osnovnih škola o radu u školi, pa i o kažnjavanju učenika. Ovim pravilima batine nisu bile zabranjene, ali su bile znatno ograničene“ (Цветић, 1909). Првим законом о народним школама, Устројеније јавног училиштног наставленија (24. октобра 1844. год.), у време владавине уставобранитеља, забрањује се учитељима да тирански поступају са децом. Овај закон забрањује „неуместне казни: неблагородно срамоћење ученика, худо издавање имена, срамненије с ниским стварима и унижавање човечије природе, тј. кад се деца налаже да земљу љубе, да пањ с ланцем вуку, у магарећој клупи седе, итд“, треба употребљавати блаже казне, као што су: „изобличеније, да кривац стоји, да одлучно од друга седи, да не учествује у забавама дечињим...“ 1887. године донет је распис *О каштигама ученика основних школа*. У том распису набројана су својства казни, каштига: каштиге треба да су ретке, каштигама треба да се деца поправљају, треба да су разложне, треба их досуђивати хладнокрвно и умерено, ученици треба да знају шта се каштигом постиже. Дозвољене казне су: опомена, прекор и карање, стајање ван клупе, клечање и затвор – само за мушку децу (*О каштигама ученика основних школа, У: Школство Србије 1804–1918*). После Другог светског рата у Србији је физичко кажњавање укинато. Уместо тога су уведени укори: укор разредног старешине, укор директора школе, укор наставничког већа.

24. И на крају, шта деца узраста од 4 до 14 година кажу о батинама и о томе шта значи да је „батина из раја изашла“: (1) Batina je iz raja izašla znači da ni raj nije baš mnogo dobar; (2) To je što ništa ne razumeš samo te strah; (3) To znači opet su počeli da te tuku; (4) To se kaže tako zato što ti na to mesto bude posle sve rajasto; (5) To nije tačno batina nije dobra za umirivanje dece; (6) Kad nije izašla iz raja bilo je bolje; (7) Batine rastu na razno drveće. (8) Ima jedna na krovu za zastavu ona je najbolja; (9) Kod nas ona stoji na šifonjeru (<http://www.inter-cafe.com/lista-589.html>).

Извори и литература

- Андрић, Иво (2010). „Учитељ Љубомир“, у: *Љубав у касабџици и друге вишеградске приче*. Београд: Чигоја, стр. 375–379.
- Венцловићев Сентандрејски буквар 1717. (2013), фототипско издање, приредили и пропратне студије написали: Томислав Јовановић и Димитрије Е. Стефановић. Будимпешта: Радионица „Венцловић“. Београд: Арте, Београд.
- Влајинац, Милан З. (1975). *Жена у народним пословицама*. Београд: САНУ.
- Žlebnik, Leon (1965). *Opšta istorija školstva i pedagoških pitanja*, treće izdanje. Београд: Naučna knjiga.
- Жујовић, Ж. (1989). Против школске стеге, у: *Просветни савез СРС, Школство Србије 1804–1918, документи и казивања*. Београд: Научна књига.
- Карацић, Вук Стеф. (1975). *Српски рјечник*. Београд: Нолит.
- Лок, Џ. (1967). *Мисли о васпитању*. Београд: ЗУНС.
- Миодраговић, Ј.[ован] (1914). *Народна педагогија у Срба или како наш народ подиже свој пород*. Београд: Издање Задужбине Илије Коларца.
- Недељковић, Миле (1994). *Календар српских народних обичаја и веровања, за прошту 1995*. Ваљево: Агенција Ваљевац.
- Обрадовић, Доситеј (1932). *Дела*, Београд: Народно дело.
- Радовић, Миладин Т. (1984). *Самоуки рукопис*. Ужице: Народни музеј, Пекарска радна организација „Сретен Гудурић“.
- Сремац, Стеван (1977). *Вукадин и друге приповетке*. Београд: Просвета.
- Стојичић, Ђ. (2006). *Српске народне изреке 1*. Београд: Публикум.
- Tešić, Vladeta M. (1957). *Da li smemo da primenjujemo telesne kazne*. Београд: Rad.
- Trnava, Nedeljko (1996). *Fragmenti o disciplini učenika*. Београд: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Čović, Branko (1985). *Skiti jure zeca*. Сарајево: Svjetlost, Veselin Maselša.
- Ћопић, Бранко (1964). Учитељица, у: *Љубав и смрт*, Сабраћа дела Бранка Ћопића, књига друга. Просвета – Београд, Свјетлост – Сарајево, Веселин Маслеша – Сарајево, стр. 438–443.
- Hangi, Antun (1907). *Život naših muslimana u Bosni i Hercegovini*. Сарајево: Naklada Daniela A. Kolojana.
- Цветић, Е. И. (1909). Прилог историји наших првих основних школа. *Наша школа* II, Београд.
- <http://www.inter-caffe.com/lista-589.html>

Проф. д-р Видан В. Николич

Универзитет у Крагуевцу, Учительский факултет Ужице

Проф. д-р Снежана Маринковић

Универзитет у Крагуевцу, Учительский факултет Ужице

**МЕТАФОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ МОТИВА СЕМЕЙНОГО НАКАЗАНИЯ В
СТИХОТВОРЕНИИ „ЛУНА И ЕЕ БАБУШКА“ БРАНКО ЧОПИЧА
(С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО ОТНОШЕНИЯ К ШКОЛЬНОМУ И
СЕМЕЙНОМУ НАКАЗАНИЯМ ДЕТЕЙ)**

Резюме

В настоящей работе речь идет о метафорическом развитии мотива семейного наказания в литературной педагогике в стихотворении *Луна и ее бабушка* Бранко Чопича с точки зрения современного отношения к школьному и семейному наказаниям детей. В традиционной и народной педагогике существует противоположное мнение о наказывании учеников в школе и в семье – что подтверждают пословицы: (а) „Палка произошла из рая“ и (б) „Палка о двух концах“. С другой стороны, известный детский поэт говорит : „Легко палке хвастаться, когда детей бьет, ей не больно“. В литературной педагогике метафорично находились решения замены объекта, на который необходимо было „переложить вину“ и наказать его: в стихотворении Бранко Чопича бабушка была обувью, в которой ее внучка, бродила по Небу.

Эмоциональным концом стихотворения является мнение поэта, выраженное в отношении бабушки к персонифицированной внучке (Луна):

Если с точки зрения современной науки тщательно рассмотреть развитие метафоры в литературной педагогике Б. Чопича о мотиве семейного наказания детей в стихотворении, *Луна и ее бабушка*, открываются сегменты, которые являются предшественниками современных понятий в педагогической и психологической науке.

Ключевые слова: *школьная дисциплина, дисциплинарные наказания, народная педагогика, литературная педагогика, семейное наказание, школьное наказание.*